

Andrej Makin

Prijatelj Jermenin

Prevela
Anđa Petrović

■ Laguna ■

Naslov originala

Andréï Makine

L'AMI ARMÉNIEN

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2021.

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Dominiku Fernandez

I

„On me je naučio da budem onaj koji nisam bio.“

Ovako sam u mladosti izražavao ono tajanstveno ili protivrečno iza ustrojstva sveta što mi je susret sa Vardanom omogućio da otkrijem.

A sada, u tome više ne vidim mračne zagonetke i čudnovate protivrečnosti, nego onu jednostavnu istinu koju sam, zahvaljujući njemu, najzad shvatio: mi se mirimo s tim da ne tražimo onoga drugog u sebi, a to nas ubija mnogo pre smrti – u igri senki, pokretnoj i rečitoj, koju smatramo jedinim mogućim životom. Svojim životom.

One večeri govorio je mirnim i sporim glasom, što je bilo kao kakav odjek oslabljen velikom daljinom. Međutim, to što je govorio izgledalo je blisko ludilu. Ili je možda hteo da mi se podsmehe? Ponekada, u početku našeg prijateljstva, imao sam takav utisak.

– Hoćeš li da dodirnem nebo? Ovako, svojim prstima...

Odmahivao sam glavom, smejući se izazivački. Vardan podiže šaku i zastade na nekoliko sekundi, koliko je potrebno da ja prihvatim njegovu istinu. Videći da i dalje ne razumem potpuno, on mi objasni ne uspevajući da sakrije sopstveno čuđenje, toliko mu je činjenica izgledala neverovatna:

– Ovde, gde smo mi, vazduh je isti kao i među oblacima, je li tako? Znači, nebo počinje oдавде, pa čak i niže, sasvim blizu zemlje – u stvari, ispod naših đonova!

Zbunjen njegovim načinom razmišljanja, htedoh da govorim u korist razlike između slojeva atmosfere, o njenim mnogobrojnim slojevima poređanim po spratovima o čijem rasporedu smo učili na časovima prirodnih nauka. Svi oni cirusi, nimbusi i altokumulusi...

Srećom, uzdržao sam se da mu ne protivrečim i zahvaljujući našem kratkom ćutanju ti minuti će ostati nedirnuti u mom sećanju, zaštićeni od verbalnih smicalica velike učenosti. I ono nisko sunce, vedrina poslednjih avgustovskih dana, nebo što još čuva svoju baršunastu toplinu kasnoga leta – i ona dečaćka ruka, oni tanani prsti što lebde u plavetnilu između belih tragova zaostalih iza nekog aviona. I naš mladalački dah zastao na granici skromnog i vrtoglavog otkrića.

Odrastajući, naslutiću pravo značenje tog pokreta. Vardan mi je pomagao da otkrijem nešto daleko veće nego što je puko iznenađenje retkom atmosferskom pojavom. Iako nije mogao stvarno da ga odredi, govorio je o nekom novom postojanju u kojem se naša misao otimala poretku ovoga sveta i nudila nam novi način kako da živimo i vidimo. Naš razum se tome opirao svim svojim grubim realizmom, ali neka tajanstvena volja u nama

tražila je samo da može da istražuje lakoću toga neba koje se upravo otvorilo pod našim koracima.

U svakom slučaju, ono nebo što je doticalo tle pokriveno pikavcima, blatnjavim tragovima i ispljuvcima, mene je zapanjilo koliko i blesak jednoga Kopernika ili Galileja. A još više je obožavana visina, slavljena u svim religijama, time izgubila gordost višega sveta koji se meša u disanje nas smrtnika. Otada, kada bih mislio o Bogu, njegovo prisustvo bih zamišljao beskrajno bližim nama – toliko različito od gordoga lebdenja božanstava koja ljudi obožavaju i plaše ih se.

U mom sećanju trenutak našega tihog razmišljanja jedne avgustovske večeri stvoriće izvestan vazdušni prozor, u isto vreme prolazan i trajan, a koji će odoleti upornom delovanju zaborava sa kojim se na kraju uvek pomirimo.

Shvatiću takođe, mnogo godina kasnije, da ću nesvesno, a zahvaljujući onome Vardanovom pokretu, njegovoj tananoj dečackoj ruci, umeti da razumem krhkost žena koje ću voleti. Da, onih tela koja ugrožava starost, onih duša okruženih običnošću, priznanja osuđenih da ostanu neizrečena pred okamenjenom izvesnošću postojanja.

Ona ruka što dodiruje nebo postajaće tajni razlog nadanja.

Još jedno otkriće koje dugujem Vardanu bilo je beskrajno zbunjujuće. A međutim, u izvesnom smislu uvek slično silasku k nama gordoga nebeskog svoda koji je postao dostupan za dodir naših ruku...

Neka pijana žena je prelazila preko železničke pruge, spleta koloseka što su se ukrštali, račvali, gubili u magli vetrovitog i neprijatnog dana. Omamljena alkoholom, zateturala se, zanjihala kao ekvilibrista pokušavajući da se ne osramoti u onom smešnom posrtanju i na kraju se, kao da joj je najzad bilo svejedno, sručila na jedan pružni prag umrljan katranom, pa se zgrčila, svalila, zauzevši položaj kakve velike ptice onesposobljene bolom.

Dvojica muškaraca što su išla ispred nas upravo prelazom preko pruge pogledaše je, nasmejaše se, a jedan doviknu:

– Ej, Ana Karenjina, pazi! Ekspres Moskva–Irkutsk uskoro nailazi!

Drugi dodade s podrugljivim prezirom:

– Ma ne, imaće ona vremena da se otrezni pre nego što podigne dupe! Taj ekspres dolazi tek za tri sata...

Oni nastaviše put – a začu se nekoliko sablažnjivih komentara, pomešanih sa smehom i zviždanjem koje izvedoše dvojica junačina, podražavajući ulazak nekog voza u stanicu. Odlomak njihovog podrugivanja provlačio se kroz njihove reči izgovorene nešto potmulijim glasom – u čemu primetih ne samo prezir nego i izraz sputane želje, kolebanje između privlačnosti koju je žensko telo izazivalo i zamki koje su nabrajali dvosmislenim rečima čije značenje ja nisam bio sposoban da uhvatim. Najzad, poslednje izrečeno, žešće i na čudan način ljutito, pominjalo je usta one žene – njene usne namazane debelim slojem ruža koji je uveliko prelazio preko njihovih ivica, kao neka molerska zakrpa ili mrlja od krvi.

Gnusna vulgarnost onoga što su govorila dvojica muškaraca spreči me da shvatim na šta su stvarno pravili aluziju. Naslućivao sam samo da su ona poluotvorena usta bila u vezi sa njihovom željom, sirovom ali nedoličnom.

Imao sam trinaest godina u to vreme. Vardan, manji rastom, bio je stariji godinu dana. Možda nismo bili, verujem, potpune neznalice u vezi sa odnosom među polovima. Tim pre što sam ja, živeći u sirotištu, sretao mlade muškarce i devojke starije od mene, koji su počinjali da zasnivaju telesne odnose, svakako potajne, ali bez mnogo uzdržavanja. Oni su o tome pričali hvališući se razmetljivo i često glupavo preuveličano, navodeći na veliko maštanje čak moga uzrasta.

Pa ipak, ljubavni svet je za mene još zadržavao starinski i čist prizvuk, sačinjen od neizrečenih vizija, ispunjen

uzdrhtalom osećajnošću žestine i sanjarenja – naročito onom o budućim čarima prvog poljupca...

Ali onoga dana, na mokrim daskama pružnog prelaza, mene je naročito uzбудilo ono naglo svodenje ljubavi – i nevinog predosećanja „prvog poljupca“ – na neki odvratn postupak, neku telesnu radnju koja me povredi svojom nakaznom i nepotrebnom mehanikom. Dvojica muškaraca su izgleda taj način doživljavanja smatrala normalnim, pa prema tome uobičajenim, iako povezanim sa neugodnošću, imajući u vidu prljavštinu i verovatne bolesti kojima bi se, po njihovom mišljenju, izložili dodirujući ženu te vrste. Tako je žestoko otkriće pokazalo da bi grubo namazana usta mogla poslužiti nekoj seksualnoj tehnici i postati praktična rupa, slivnik za mušku pohotu.

Osetih u sebi, jedno za drugim, smrt onoga koji sam bio i začinjanje onoga koji će se roditi: budio se budući muškarac zatežući mišiće, nadimajući grudi, i sanjalačko dete morade da mu ustupi mesto, da se povuče, da se postidi zbog smešne čistote svojih snova. I da nestane. Savest me je toliko pekla da nisam mogao da dišem. Ličio bih na jednog od one dvojice prolaznika, velikih, vrlo uverenih u svoju snagu i u pravo da na žene – da, na onu ženu što se sručila na prugu – spuste pogled grabljivca, osvajača kojem ništa ne bi smelo da se odbije. Iskušenje da se ponovo rodim kao ta nova ličnost mužjaka, zgrči mi dijafragmu grozničavom i sramnom žudnjom.

Oni muškarci se udaljavahu smejući se, a mi smo išli iza njih, kad se odjedanput Vardan zaustavi i pogleda ženu s pažnjom koja mi se učini nepristojnom. Bili smo dovoljno veliki da bismo znali koja je to vrsta žene. Više puta smo je viđali kako se šetka između železničke stanice

i autobuskog depoa, zatim kako ulazi u stanični bife, sedi u nekom uglu naspram šanka. Uvek sa onom obilnom šminkom, očnim kapcima kao ugalj crnim od maskare i kosom razbarušenom kao pivska pena... Sada, onako sedeći na pružnom pragu, brade stegnute šakom kao da bi da ublaži zubobolju, rastavila je noge, otkrivajući čarape sa izvučenim petljama i mršave butine ispod satenske suknje, suviše šarene i ukrašene, suviše lake za ono sveže i vlažno popodne...

Naravno, mogli smo već da zamišljamo šta njeno telo nudi muškarcima i, kao i svi dečaci naših godina, skrivali smo žurbu da postanemo takvi muškarci. Uplašena žena nasred pruge sažimala je svu našu žudnju muškosti u nastajanju. Ali i naše gađenje: prljala je naše telesne želje izlažući neku istrošenu ženskost, nepogodnu da izazove ikakvu ljubavnu težnju. Kao kakva prljava morska ptica, preplašena i polomljena. Ogrlica od sitnih staklenih bleedoljubičastih đinđuvica na smešan način je skliznula na stranu, na njeno golo rame...

Nisam imao vremena da uputim Vardanu nijednu reč neslaganja. On pođe napred, naže se i učini nešto što ja nisam nikada mogao ni zamisliti mogućim. Uz pažljivu čvrstinu, on prihvati ženin lakat, polako ga podiže pa, čekajući da ona shvati njegovu nameru, pomože joj da ustane...

Ništa mi ne objašnjavajući, on otprati tu neznanku koja se teturala na svojim štiklama, povede je prema grupici montažnih kuća na drugoj strani železničkih koloseka, ka nekom ulazu prema kojem je ona, iako nejasno, verovatno htela da se uputi.

Išao sam za njima, i u trenutku kada joj Vardan pomože da otvori vrata, žena okrete glavu i na njenom licu,

izobličenom pijanstvom i zaglupljujućom mimikom koju joj je nametnuo njen zanat, ugledah začuđujuće svestan pogled, išaran suzama, blesak nepoverljive nežnosti.

Ne, ja ne bih nikada imao hrabrosti da postupim kao on. Više nego stid da se približim toj pijanoj prostitutki, neki refleks odvratnosti udaljavao me je od nje. Telesna odbojnost da budem u dodiru sa „svim tim“ – njenom odećom umrljanom blatom, odvratnošću njenog daha, njenom kožom koja je, prema onoj dvojici, morala biti prljava, opasna za dodir, sumnjiva na zaraze... ona usta kojima su pripisali seksualnu upotrebu. Nikada ranije ne bih mogao ni da pretpostavim da bi takva žena mogla zaslužiti dobrotu i blagost. Ili bar tu ruku koja joj je pomogla da ustane.

Bilo je potrebno da budem u dodiru sa telima teških ranjenika i mrtvaca, u ravnodušnoj okrutnosti ratova, pa da pobedim tu odbojnost. Da, trebalo mi je da, nekoliko puta, i sam budem sveden na „sve to“, na telo izmučeno, blatnjavo i koje je izazivalo grimase sažaljenja ili – češće – odvratnosti.

Međutim, Vardan je delovao bez oklevanja i sa odlučnošću odrasloga, čoveka koji ne obraća pažnju na kukavno izbegavanje koje takva žena može da izazove. Kao da je već odavno naučio šta može postojati suštinsko i uzvišeno izvan naših telesnih omotača. Kao da je, došavši među nas, u sebi sačuvao sjaj nekog sveta beskrajno stranog onome sa čime žive ljudi na ovoj zemlji.

* * *

Nekoliko dana kasnije, kada smo prelazili preko pruge na istome mestu, ovoga puta praznom, on reče tiho – jedva sam ga i čuo:

– Ako može to da se učini jednoj ženi... to jest, prihvatiti da ona ima samo to da bi živela, zašto onda nastavljati sa svim tim cirkusom?

Bilo je to prvi put u mome životu da neko izrazi takvo mišljenje, nečuveno po svojoj osnovnoj snazi: bol jedne žene, njena patnja – koju ostali prihvataju i odobravaju – osuđuje celinu našega sveta!

Mi smo u mladosti bili navikli da razmišljamo pomoću velikih uopštavanja, deleći čovečanstvo na klase, rase, na siromašne i bogate i praveći razliku između društava koja su napredovala prema svetloj budućnosti i onih nazadnih, koja su prečila put ka tome svetlom napretku. Međutim, ono što je rekao Vardan bilo je izvan te igre socijalnih antiteza. Nesreća i pad jednog bića činili su neprihvatljivim čitav ljudski mravinjak. Da, baš čitav!

Takav način razmišljanja potpuno me je zbunio ludom nepomirljivošću, a međutim, odbijanje da se prizna utapanje u tugu koju doživljava bar jedna osoba, počinjalo je tokom godina da mi izgleda kao jedini istinski kriterijum za procenjivanje pravednosti i iskrenosti najlepših proповедanja humanističke vere. Kamen iskušenja za svaki mesijanski plan, za svaku reč koja pominje, „uglavnom“, bratstvo i pravednu raspodelu.